

คุณธรรมจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาเพื่อความเป็นเลิศในองค์กร
MORALITY AND ETHICS OF SCHOOL ADMINISTRATORS FOR
EXCELLENCE IN THE ORGANIZATION

¹พระครูปริยัติคุณรังษี, ²เอกลักษณ์ คงทิพย์ และ ³ธีร ลมวิชัย

¹Phrakru Pariyatkunarangsri, ²Akekalak Kongthip and ³Theera Lomwichai

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

¹Phrakru Pariyatkunarangsri.kam@mcu.ac.th, ²k.akekalak@gmail.com

Received: September 15, 2023; **Revised:** November 20, 2023; **Accepted:** December 1, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้คุณธรรมจริยธรรมนับว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญของคนทุกคนและทุกวิชาชีพ หากบุคคลใดหรือวิชาชีพใดไม่มีคุณธรรมจริยธรรมเป็นหลักยึดเบื้องต้นแล้วก็ยากที่จะก้าวไปสู่ความสำเร็จแห่งตนและแห่งวิชาชีพนั้นๆ ที่ยิ่งกว่านั้นก็คือการขาดคุณธรรมจริยธรรมทั้งในส่วนบุคคลและในวิชาชีพ อาจมีผลร้ายต่อตนเอง สังคมและวงการวิชาชีพในอนาคตได้อีกด้วย ดังจะพบเห็นได้จากการเกิดวิกฤตศรัทธาในวิชาชีพหลายแขนงในปัจจุบัน โดยเฉพาะผู้บริหารเป็นหัวใจสำคัญของหน่วยงานหรือองค์กร ทุกหน่วยงานย่อมปรารถนาและให้การยอมรับนับถือผู้บริหารที่มีคุณภาพ คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับผู้บริหารเป็นการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารงานทุกระดับ โดยการปกครองและบริหารที่ดี การปกครองและบริหารที่ดี ตามหลักธรรมาภิบาลนั้น ผู้บริหารราชการต้องมี “ประมุขศิลป์” คือ คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี อันเป็นคุณสมบัติที่ดี ที่สำคัญของหัวหน้าฝ่ายบริหาร ลงมาถึงหัวหน้างานทุกระดับให้สามารถปกครอง และบริหารองค์กรที่ตนรับผิดชอบ ให้

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. หลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์เลย

² อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์เลย

³ อาจารย์พิเศษ วิทยาลัยสงฆ์เลย

ดำเนินไปถึงความสำเร็จได้ผลดี มีประสิทธิภาพสูง และให้ถึงความเจริญ รุ่งเรืองและสันติสุขอย่างมั่นคง

คำสำคัญ: คุณธรรม, จริยธรรม, ผู้บริหารสถานศึกษา, ความเป็นเลิศ

Abstract

This article, Morality and ethics are fundamental importance of all people and all professions. If anyone has any professional or ethical principles hold a preliminary, it is difficult to advance the success of the identity and status of the profession. Moreover, it is the lack of ethics in both personal and professional. May have adverse effects on their own Society and professional circles in the future as well. As can be seen from a crisis of faith in many professional fields today. The executive is at the heart of the agency or organization. Every organization wishes and respects quality management, morality and ethics. For the executives, it is the use of principles and practices in all levels of administration. By good governance and management Good governance and administration. According to that practice public administrators must have good leadership qualities which is a good feature of the chief executive officer down to the supervisors of all levels to be able to rule and manage the organization in which they are responsible to continue to achieve success, good results high efficiency and to prosper prosperity and peace.

Keywords: morality, ethics, school administrators, excellence

บทนำ

สิ่งที่ทำให้คนในสังคมไทย ขาดคุณธรรม จนกลายเป็นปัญหาในปัจจุบัน 5 ประการ คือ (1) ความต้องการของคนใน สังคมและความต้องการของสังคมสวนทางกันนั้น คือ สังคมต้องการความเจริญเกิดขึ้น แต่คนในสังคมปฏิบัติอีกทางหนึ่ง คือทำเพื่อสนองความต้องการของตนเองเมื่อปฏิบัติไม่ ถูกต้อง จึงเกิดปัญหาขึ้น (2) คนไม่เข้าใจสภาพสังคมของตนเอง สังคมของ ชาวพุทธเป็นสังคม

แห่งความเมตตา กรุณา เอื้ออาทรต่อกัน สอนให้รู้จักคุณและตอบแทนคุณ รู้รัก สามัคคี แต่กลับปฏิบัติตรงกันข้าม มีแต่ความเห็นแก่ตัว โหดร้าย ไม่รู้จักคุณคน แก่งแย่ง ชิงดีชิงเด่น (3) สังคมไทย เป็นสังคมแห่งการฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย ชอบบริโภคไม่ชอบผลิต เมื่อฟุ่มเฟือยมากต้องใช้เงินมาก เมื่อไม่ได้ในทางสุจริต ก็หามาโดยทางทุจริต ความ ซื่อสัตย์ก็หมดไป (4) การขาดระเบียบวินัย ตั้งแต่ท้องถนน ชอบทิ้ง ชอบขว้าง ขาดความ เคารพกฎ กติกา ของสังคม ขาดความรับผิดชอบในหน้าที่ของตนเอง ซึ่งเกี่ยวกับการดำเนินชีวิต การทำงาน การอยู่ร่วมในสังคม (5) แหล่งอบายมุขมีอยู่โดยทั่วไป ซึ่งเป็นที่มั่วสุมของคนทุกประเภท ทำให้คนห่างไกลจากความดี ความเป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรมในที่สุด ปัญหาสังคมก็ติดตามมาอย่างต่อเนื่อง (พระเทพเวที, 2536: 12-20)

คุณธรรม จริยธรรม สองคำนี้เป็นคำที่มีความหมายเกี่ยวข้องกันในด้านของคุณงามความดี กล่าวคือ จริยธรรมคือความประพฤติถูกต้องดีงาม ทั้งกายและวาจา คุณธรรมและจริยธรรมถือว่าเป็นสิ่งที่ทุกคนควรมี เพราะคุณธรรมและจริยธรรมเป็นคุณสมบัติหรือคุณลักษณะที่ทำให้มนุษย์ต่างไปจากสัตว์ทั่วไป และจากผลของการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดของนักปราชญ์ มีนักปรัชญานักจิตวิทยา นักสังคมวิทยาและนักบริหาร พบว่า มนุษย์มีคุณธรรมและจริยธรรมที่แตกต่างกัน มีทั้งดี เลวและไม่ดีไม่เลว ระดับคุณธรรมและจริยธรรมของมนุษย์แต่ละคนอาจมีติดตัวมาแต่เกิด หรือมาพัฒนาได้ในภายหลังจากสภาพแวดล้อม การอบรมเลี้ยงดู และกรอบประเพณี สังคม จากการศึกษาพอได้แนวคิดที่ว่าทุกคนต่างมุ่งหวังสภาวะแห่งความสมบูรณ์ที่สุดแห่งตน ซึ่งสภาวะแห่งความสมบูรณ์ที่สุดเป็นสิ่งที่อยู่ในความสามารถและสติปัญญาของมนุษย์ที่จะสามารถดำเนินไปด้วยตนเอง แต่เขาจะต้องรับผิดชอบต่อการเสริมสร้างชีวิตตนเองให้พัฒนาสูงขึ้นสู่ระดับที่ดีกว่า สูงกว่า แต่มนุษย์ขาดคุณธรรมในตนเอง จึงทำให้ไม่สามารถพัฒนาตนเองขึ้นสู่ความสมบูรณ์ของชีวิตได้ มนุษย์ขาดจิตสำนึกในความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ปลอมตัวเองเป็นทาสของอารมณ์ ความอยาก กิเลสตัณหาตลอดเวลา หากมนุษย์สร้างจิตสำนึกให้มั่นคงและหนักแน่นได้แล้วก็จะเป็นบันไดก้าวไปสู่ความสมบูรณ์ของมนุษย์ต่อไป ดังนั้นผู้บริหารในสถานศึกษาที่ทรงไว้ซึ่งคุณธรรมและจริยธรรมควรต้องศึกษาข้อคิด คติธรรมและหลักคำสอนทางศาสนา เพื่อทำความเข้าใจกับหลักธรรมนั้นๆเป็นเบื้องต้น แล้วนำไปคิดวิเคราะห์พิจารณาปรับใช้ให้เหมาะกับการกิจของผู้บริหาร เช่น การกิจในฐานะผู้นำองค์กร ผู้นำชุมชนหรือสังคม การกิจของผู้วางแผน กำหนดนโยบาย จัดองค์กร บริหารบุคคล ฯลฯ ล้วนต้องอาศัยหลักธรรมในการประกอบควบคู่ไปกับความรู้ความสามารถทั้งสิ้น จึงควรศึกษาวิเคราะห์ รวบรวมหลักธรรมแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติ ท่านก็จะได้ชื่อว่า เป็นผู้บริหารที่มีทั้งคุณภาพ คุณธรรม จริยธรรม และมีคุณประโยชน์ต่อองค์กรและสังคมอย่างแท้จริง

หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษา

ความหมายของคุณธรรม

โดยทั่วไปคนส่วนใหญ่จะเข้าใจว่า “คุณธรรมจริยธรรม” คำทั้งสองมีความหมายเป็นอันเดียว หรือ มีความหมายเหมือนกัน ในความเป็นจริงคำว่า คุณธรรม กับคำว่า จริยธรรม เป็นคำที่แยกออกจาก กันเป็น 2 คำ และมีความหมายที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้นผู้วิจัยเห็นว่าควรทำความเข้าใจ เกี่ยวกับ ความหมายของคำว่า คุณธรรม และจริยธรรม ให้ถ่องแท้ก่อน ความหมายของคำว่า คุณธรรม (Virtue) Longman Dictionary of contemporary English ได้ให้ความหมาย ของคำว่า “คุณธรรม” ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Virtue” ไว้ 2 ประการด้วยกัน คือ

1. หมายถึง ความดีงาม ของลักษณะนิสัย หรือพฤติกรรมที่เกิดจากการกระทำจน เคยชิน
2. หมายถึง คุณภาพที่บุคคลได้ กระทำตามความคิด และมาตรฐานของสังคม เกี่ยวกับ

ความประพฤติและศีลธรรม

สมผิว ชื่นตระกูล (2536: 7) ได้ให้ความหมายของคุณธรรมไว้ว่า คุณธรรม คือ การกระทำ ความดี เป็นสิ่งที่ทำไปแล้วตนเองไม่เดือดร้อน ผู้อื่นไม่เดือดร้อนเป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และสิ่งที่ทำไปเป็นประโยชน์เกื้อกูลด้วยประการทั้งปวง

กิริติ บุญเจือ (2542: 79) ได้ให้ความหมาย คุณธรรม (virtue) หมายถึง ความเคยชินในการประพฤติดีอย่างใดอย่างหนึ่ง

แสง จันทรงาม (2542: 218) ได้ให้ความหมาย คุณธรรม หมายถึงคุณภาพจิตฝ่ายดีที่ควบคุมให้คนมีความประพฤติดี

ปราชญา กล้าผจญ (2546: 312) ได้ให้ความหมาย คุณธรรม หมายถึง สภาวะที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น ความดีงามทั้งหลาย อันเกิดจากการเป็นผู้มีธรรม มีศีลธรรมประจำใจ มีสภาวะจิตใจที่เหนียวรั้งไว้มิให้ทำชั่ว

ความหมายของจริยธรรม

ชัยพร วิชชาวุธ (2531: 6) ได้ให้ความหมายว่า จริยธรรมหมายถึงหลักเกณฑ์การตัดสินใจ ความถูกต้องของพฤติกรรม หลักเกณฑ์การประเมินผลดี ผลเสียของพฤติกรรม และปฏิกิริยาต่อพฤติกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นพฤติกรรมทางบวกหรือพฤติกรรมทางลบ

บุญมี แท่นแก้ว (2539: 168) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่าจริยธรรม หมายถึง หลักแห่งความประพฤติที่เห็นว่าดีงามและถูกต้อง

ประภาศรี สีหอำไพ (2550: 17) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่าจริยธรรม หมายถึง หลักความประพฤติที่อบรมกิริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัย ให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม

ความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับผู้บริหารสถานศึกษา

มนุษย์นับว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่า และมีความสำคัญมากที่สุดในโลก เพราะมนุษย์เป็นทรัพยากรที่สามารถเรียนรู้และรับการฝึกอบรมสั่งสอน จนสามารถนำความรู้ที่ได้รับมาสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อโลกได้ ในการเรียนรู้และการฝึกอบรมเพื่อสะสมประสบการณ์ชีวิต มนุษย์ควรได้รับการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมไปด้วยพร้อม ๆ กัน เพราะคุณธรรมจริยธรรมมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคนเป็นอย่าง มาก อาจสรุปความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรมได้ดังนี้ คือ

1. ช่วยให้ชีวิตดำเนินไปด้วยความราบรื่นและสงบสุข ไม่พบอุปสรรค
2. ช่วยให้คนเรามีสติสัมปชัญญะอยู่ตลอดเวลา ไม่เผลอตัว ไม่ลืมตัว จะประพฤติปฏิบัติในสิ่งใดก็จะระมัดระวังตัวอยู่เสมอ
3. ช่วยสร้างคามมีระเบียบวินัยให้แก่บุคคลในชาติ
4. ช่วย ควบคุมไม่ให้คนขี้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น การปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างแก่ผู้อื่น นับว่าเป็นคุณแก่สังคม เพราะนอกจากจะเป็นตัวอย่างโดยการชี้นำทางอ้อมแล้ว ยังจะออกปากแนะนำสั่งสอนโดยตรงได้อีกด้วย
5. ช่วยให้นุชนำความรู้และประสบการณ์ ที่ร่ำเรียนมาสร้างสรรค์สิ่งที่มีคุณค่า
6. ช่วยควบคุมการเจริญทางด้านวัตถุและจิตใจของคนให้เจริญไปพร้อม ๆ กัน
7. ช่วยสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้มนุษย์

ความสำคัญของคุณธรรม และจริยธรรมที่กล่าวมานี้ ประเด็นที่สำคัญก็คือ สามารถลดปัญหา และขจัดปัญหาที่จะเกิดขึ้นแก่บุคคล สังคม และประเทศชาติได้ เมื่อทุกคนประพฤติปฏิบัติตนดีแล้ว อุปสรรค ศัตรู ภัยอันตราย ก็จะหมดสิ้นไป ผู้คนมีแต่ความรักต่อกัน สังคมมีแต่ความสงบ และประเทศชาติก็จะเจริญรุ่งเรือง

ปวย อึ้งภากรณ์ (2545: 3-4) ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับความสำคัญของคุณธรรม จริยธรรมที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาไว้พอสรุปได้ว่า การศึกษาควรมีจุดมุ่งหมาย ต่อไปนี้

1. เพื่อที่จะอบรมนักเรียนให้เป็นมนุษย์ที่ดี มีความซื่อสัตย์สุจริต มีศีลธรรม เป็นพลเมืองดี มีความคิดชอบ ทำชอบ ประพฤติชอบ

2. ควรจะอบรมนักเรียน รวมทั้งนักศึกษามหาวิทยาลัยให้รู้จักใช้ความคิด รู้จักบำรุงสติปัญญาให้เฉียบแหลมเพื่อนำมาใช้ประโยชน์แก่ตนและแก่ประชาชน

3. ฝึกนักเรียนให้มีความรู้สำหรับใช้ประกอบอาชีพ โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น พร้อมได้แสดงทัศนะเพิ่มเติมอีกว่า การศึกษาอบรมดังกล่าวไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในสถานศึกษาเท่านั้น โดยเฉพาะในหัวข้อที่ 1 ควรจะได้รับการอบรมจากทางบ้าน ข้อนี้สำคัญมาก แม้จะเป็นเรื่องที่รู้ ๆ กันอยู่ แต่ด้วยสมัยปัจจุบันพ่อ-แม่ ผู้ปกครอง มักโยนความรับผิดชอบไปให้ครู อาจารย์ และสถานศึกษา ดังนั้นสถานศึกษามีความสำคัญมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับวิชาการและวิชาชีพตามข้อ 2 และข้อ 3 ผู้ใดได้รับการศึกษาในระดับต่ำก็จะได้รับประโยชน์น้อย แต่ถ้าการศึกษาสูงขึ้นไปก็จะได้รับประโยชน์เพิ่มพูนขึ้น แต่หากผู้ใดมีสันดานเลวและบกพร่องในข้อ 1 คือปราศจากความซื่อสัตย์สุจริตและศีลธรรม คุณประโยชน์ที่จะได้รับจากข้อ 2 และข้อ 3 ย่อมกลายเป็นโทษ และในบางกรณีย่อมกลายเป็นโทษมหันต์

พระบารุง ปญญาโณ (2555: 14) ได้กล่าวถึงความสำคัญของคุณธรรมและจริยธรรม ไว้ดังนี้ คุณธรรมจริยธรรมมีความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ เพื่อให้มีคุณภาพ ลักษณะอันมาซึ่งความเป็นพลเมืองที่ดี ความประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามตามคำสั่งสอนในศาสนา หรือการประพฤติตามเกณฑ์ที่ถูกต้องทั้งกายวาจา และใจ อันก่อให้เกิดประโยชน์และความสุขทั้งต่อตนเองและสังคมส่วนร่วม นำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าของสังคมเพราะฉะนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดมีตัวบุคคลมากที่สุดคุณธรรม จริยธรรม และที่พึงประสงค์ ถือว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

ยนต์ ชุมจิต (2546: 264) ได้อธิบายว่า คุณธรรม จริยธรรม และศีลธรรมก่อให้เกิดประโยชน์หรือมีความสำคัญทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ประโยชน์ตน ทำให้ตนเองมีชีวิตที่สงบร่มเย็น ไม่ต้องเดือดเนื้อร้อนใจ ไม่ต้องอยู่อย่างหวาดระแวง เพราะตนเองไม่ได้เบียดเบียนผู้ใด มีแต่จะสร้างประโยชน์สุขให้แก่สังคมและผู้อื่น ทำให้ตนเองมีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตส่วนตัวและการทำงานอาชีพ มีความมั่นคงและก้าวหน้า ได้รับการยกย่องสรรเสริญเทิดทูนบูชาจากบุคคลทั่วไป ครอบครัวอบอุ่น มีความสุข มีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคง ประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติ ประโยชน์ต่อสถาบัน เช่น สถาบันการศึกษาหรือสถาบันที่ประกอบอาชีพธุรกิจมีชื่อเสียง ทำให้บุคคลอื่นศรัทธาเลื่อมใสสถาบันหรือหน่วยงานที่ตนเองสังกัดมีความเจริญก้าวหน้า ได้รับการพัฒนาอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ทั้งนี้เพราะสมาชิกทุกคนเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม และศีลธรรมอันดีงาม ประโยชน์ต่อชุมชน เช่น สังคมได้รับความสงบสุข เพราะทุกคนเป็นคนที่มีคุณธรรม และสังคมได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องรวดเร็ว เพราะสมาชิกทุกคนต่างกระทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มความสามารถ ประโยชน์ต่อชาติบ้านเมือง เช่น สถาบันชาติ ศาสน์ กษัตริย์ มีความมั่นคง เพราะประชาชนมีความ

จรรีกรักดีและเห็นความสำคัญของสถาบันดังกล่าวอย่างแท้จริง และขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามของชาติมีความมั่นคงถาวร เพราะทุกคนมีความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ และเต็มใจยึดถือปฏิบัติตาม

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต, 2531: 3) กล่าวว่า น้ำและอากาศเป็นสิ่งที่มียู่ทั่ว ๆ ไป เป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิต เพราะ ถ้าขาดน้ำเพียงวันเดียวคนก็แทบตาย ยิ่งขาดอากาศประเดี๋ยวเดียวก็อาจตายหรือไม่ก็เป็นอัมพาตไป จริยธรรมหล่อเลี้ยงชีวิตมนุษย์และสังคมของเราอยู่โดยไม่รู้ตัว แต่ก็มี ความแตกต่างกันอยู่อย่างหนึ่งระหว่างน้ำและอากาศ กับศาสนาและจริยธรรม คือน้ำและอากาศ นั้นคนขาดไปแล้วก็รู้ตัวเองว่าตัวเองขาดอะไรและต้องการอะไร แต่ศาสนาและจริยธรรมนั้น มีลักษณะประณีตและเป็นนามธรรมมาก จนกระทั่งแม้ว่าคนจะขาดสิ่งเหล่านั้นจนถึงขั้นมีปัญหาเกิดขึ้น แล้วก็ยังไม่ว่าขาดอะไร ซึ่งเป็นปัญหาที่ต้องสร้างความเข้าใจ และชี้แจงอย่างต่อเนื่องให้ตระหนัก เห็นคุณค่าและความสำคัญ

ดังนั้น คุณธรรมและจริยธรรมมีความสำคัญต่อการพัฒนามนุษย์ เพื่อให้มีคุณภาพ ลักษณะอันนำมาซึ่งความเป็นพลเมืองที่ดี ความประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามตามคำสั่งสอนใน ศาสนา หรือ การประพฤติตามเกณฑ์ที่ถูกต้องทั้งกาย วาจา และใจ อันก่อให้เกิดประโยชน์และ ความสุขทั้งต่อตนเองและสังคมส่วนรวม นำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าของสังคม เหตุนี้จึงจำเป็นต้อง สร้างคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดมีในตัวบุคคลมากที่สุด

คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับผู้บริหาร

คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับผู้บริหาร คือ การใช้หลักธรรมปฏิบัติในการบริหารราชการทุกระดับ ตั้งแต่ระดับปฏิบัติการ และผู้บริหารระดับต้น ระดับกลาง หรือระดับสูง ให้ได้ผลดีมีประสิทธิภาพสูง โดยการปกครองและบริหารที่

คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร

ผู้บริหารที่ดีควรมีคุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี ซึ่งประกอบด้วยคุณสมบัติดังต่อไปนี้

1. เป็นผู้มีบุคลิกภาพที่ดี (Good Personality) คือ เป็นผู้มีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี

1.1 มีสุขภาพที่ดี คือ เป็นผู้มีสุขภาพอนามัยที่ดี มีท่วงท่ากิริยา รวมทั้งการแต่งกายที่สุภาพ เรียบร้อยดีงาม สะอาด และดูสง่างามสมฐานะ

1.2 มีสุภาพจิตที่ดี คือ เป็นผู้มื่อธยายใจคอที่งาม เป็นคนดี มีศีลธรรม ได้แก่ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา กับทั้งมีกัลยาณมิตตธรรม คือมีคุณธรรมของคนดี

1.3 เป็นผู้มื่อศรัทธา หมายถึง เป็นผู้รู้จักศรัทธาบุคคล และข้อปฏิบัติที่ควรศรัทธา ไม่ลุ่มหลงมกมายในที่ต้งแห่งความลุ่มหลง

1.4 เป็นผู้มื่อศีล คือ ผู้ที่รู้จักสำรวมระวัง ความประพฤติปฏิบัติ ทางกาย และวาจา ให้เรียบร้อยดีงาม ไม่ประพฤติเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

1.5 เป็นผู้มื่อสุตะ คือ ผู้ได้เรียนรู้ทางวิชาการ และได้ศึกษาค้นคว้าในวิชาชีพดี

1.6 เป็นผู้มื่อจาคะ คือ เป็นผู้มื่อจิตใจกว้างขวาง ไม่คับแคบ รู้จักเสียสละ

1.7 เป็นผู้มื่อวิริยะ คือ ผู้ขยันหมั่นเพียร ในการประกอบกิจการงานงานอาชีพ และ/หรือในหน้าที่รับผิดชอบ

1.8 เป็นผู้มื่อสติ คือ ผู้รู้จัก ยับยั้ง ชั่งใจ รู้จักคิดไตร่ตรองให้รอบคอบ ก่อนคิด พูด ทำ

1.9 เป็นผู้มื่อสมาธิ คือ ผู้มื่อจิตใจตั้งมั่น ช่มกิเลสนิวรณ์

1.10 เป็นผู้มื่อปัญญา คือ ผู้ที่รอบรู้กองสังขาร ผู้รอบรู้สภาวะธรรมที่ประกอบด้วย ปัจจัยปรุงแต่ง (สังขาร) และที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (วิสังขาร คือพระนิพพาน) ผู้รู้แจ้งพระอริยสัจ 4 รวมเป็น ผู้มื่อปัญญารู้เห็นชอบรอบรู้ทางเจริญ ทางเสื่อม แห่งชีวิต ตามที่เป็นจริง

2. เป็นผู้มื่อกัลยาณมิตตธรรม คือ ผู้มื่อคุณธรรมของมิตรที่ดี 7 ประการ คือ

2.1 เป็นผู้น่ารัก (ปิโย) คือ เป็นผู้มื่อจิตใจประกอบด้วยเมตากรุณาพรหมวิหาร

2.2 เป็นผู้น่ารักพบบูชา (ครุ) คือ เป็นผู้ที่สามารถเอาเป็นที่พึ่งอาศัย เป็นที่พึ่งทางใจ

2.3 เป็นผู้ร่าเริง น่ารักใจ (ภาวนีโย) ด้วยว่า เป็นผู้ได้ฝึกฝนอบรมตนมาดีแล้ว ควรแก่การยอมรับและยกย่องนับถือ เอาเป็นเยี่ยงอย่างได้

2.4 เป็นผู้รู้จักพูดจาโดยมีเหตุผลและหลักการ (วัตตา) รู้จักชี้แจง แนะนำ ให้ผู้อื่นเข้าใจดี แจ่มแจ้ง เป็นที่ปรึกษาที่ดี

2.5 เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำที่ล่วงเกิน วิพากษ์วิจารณ์ ชักถาม หรือขอปรึกษาหารือ ขอให้คำแนะนำต่างๆ ได้ (วณักขโม)

2.6 สามารถถลงชี้แจงเรื่องที่ลึกซึ้ง หรือเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจอย่างถูกต้อง และตรงประเด็นได้ (คัมภีรญ จะ กะถัง กัตตา)

2.7 ไม่ชักนำในอฐานะ (โน จัฏฐาเน นโยชะเย) คือไม่ชักจูงไปในทางเสื่อม (อบายมุข) หรือไปในทางที่เหลวไหล ไร้สาระ หรือที่เป็นโทษ เป็นความทุกข์ เดือดร้อน

จริยธรรมสำหรับผู้บริหาร

1. เป็นผู้มีหลักธรรมในการครองงานที่ดี ด้วยคุณธรรม คือ อิทธิบาทธรรม ได้แก่

1.1 ฉันทะ ความรักงาน คือ จะต้องเป็นผู้รักงานที่ตนมีหน้าที่รับผิดชอบอยู่ และทั้งจะต้องเอาใจใส่กระตือรือร้นในการเรียนรู้งานและเพิ่มพูนวิชาความรู้ความสามารถในการทำกิจการงาน และมุ่งมั่นที่จะทำงานในหน้าที่รับผิดชอบหรือกิจการงานอาชีพของตนให้สำเร็จเรียบร้อยอยู่เสมอ

1.2 วิริยะ ความเพียร คือ จะต้องเป็นผู้มีความขยันหมั่นเพียร ประกอบด้วยความอดทนไม่ย่อท้อต่อความยากลำบากในการประกอบกิจการงานในหน้าที่หรือในอาชีพของตน จึงจะถึงความสำเร็จและความเจริญก้าวหน้าได้

1.3 จิตตะ ความเป็นผู้มีใจจดจ่ออยู่กับการงาน ผู้ที่ทำงานได้สำเร็จด้วยดี มีประสิทธิภาพนั้น จะต้องเป็นผู้เอาใจใส่ต่อกิจการงานที่ทำ และมุ่งกระทำงานอย่างต่อเนื่องจนกว่าจะสำเร็จ ไม่ทอดทิ้งหรือวางธุระเสียกลางคัน ไม่เป็นคนจับจด หรือทำงานแบบทำๆ หยุดๆ หัวหน่าหน่วยงานหรือผู้บริหารจะต้องคอยดูแลเอาใจใส่ “ติดตามผลงาน และ /หรือ ตรวจงาน” หน่วยงานต่างๆ ภายในองค์กรของตน เพื่อประกอบการพิจารณาวินิจฉัย ตัดสินใจ และสั่งการให้กิจการงานทุกหน่วยดำเนินตามนโยบายและแผนงาน ให้ถึงความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

1.4 วิมังสา ความเป็นผู้รู้จักพิจารณาเหตุสังเกตุผลในการปฏิบัติงานของตนเอง และของผู้อื่นหรือของผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ว่า ดำเนินไปตามนโยบายและแผนงานที่วางไว้หรือไม่ ได้ผลสำเร็จหรือมีความคืบหน้าไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่เพียงไร มีอุปสรรคหรือปัญหาที่ควรได้รับการปรับปรุงแก้ไขวิธีการทำงาน หรือวิธีการบริหารกิจการงานนั้นให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ได้อย่างไรขั้นตอนนี้เป็น การนำข้อมูลจากที่ได้ติดตามประเมินผลงานหรือตรวจงานนั้น แหละมาวิเคราะห์วิจัย ให้ทราบเหตุผลของปัญหาหรืออุปสรรคข้อขัดข้องในการทำงาน แล้วพิจารณาแก้ไขปัญหานั้น และปรับปรุงพัฒนาวิธีการทำงานให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จ ให้ถึงความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปได้

2. รู้จักหลักปฏิบัติต่อกันด้วยดี ระหว่างผู้บังคับบัญชากับลูกน้อง หรือผู้อยู่ใต้ผู้บังคับบัญชา ตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ชื่อ “เหตุฐิติศ” มีเนื้อความว่า “เหตุฐิติศ” คือ ทิศเบื้องต่ำ เจ้านาย หรือผู้บังคับบัญชา พึงบำรุงบำเรอ คือผู้ใต้บังคับบัญชา ด้วยสถาน 5 คือ

2.1 ด้วยการจัดงานให้ตามกำลัง กล่าวคือ มอบหมายหน้าที่การทำงานให้ตามกำลัง ความรู้ สติปัญญา ความสามารถ (Put the right man on the right job – รู้จักใช้คนให้ถูกกับงาน)

2.2 ด้วยการให้อาหารและบำเหน็จรางวัล กล่าวคือ เมื่อทำดี ก็รู้จักยกย่องชมเชย และ/หรือ สรรเสริญ อุดหนุน ให้ได้รับบำเหน็จรางวัล เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่ง ตามสมควรแก่ฐานะ เมื่อทำไม่ดี ก็ให้คำตักเตือน แนะนำ สั่งสอน ให้พัฒนาสมรรถภาพให้ดีขึ้น ถ้าไม่ยอมแก้ไขพัฒนาตนให้ดีขึ้น ก็ต้องตำหนิ และมีโทษตามกฎหมาย โดยชอบธรรม

2.3 ด้วยการรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ กล่าวคือ ต้องรู้จักดูแลสารทุกข์ สุขดิบของผู้ใต้บังคับบัญชา ไม่เป็นผู้ลืมน้ำใจ คือไม่ปฏิบัติกับลูกน้อง หรือผู้ใต้บังคับบัญชา

2.4 ด้วยแจกของมีรสดีแปลกๆ ให้กิน หมายความว่า ให้รู้จักมีน้ำใจแบ่งปันของกินของใช้ดีๆ ให้ลูกน้อง

2.5 ด้วยปล่อยในสมัย คือ รู้จักให้ลูกน้อง หรือผู้ใต้บังคับบัญชาได้ลาพักผ่อนบ้าง ส่วนบ่าว หรือลูกน้องผู้ใต้บังคับบัญชา เมื่อเจ้านาย หรือผู้บังคับบัญชา ทำนุบำรุงอย่างนี้แล้ว ก็พึงปฏิบัติอนุเคราะห์เจ้านาย ผู้บังคับบัญชาด้วยสถาน 5 ตอบแทนด้วยเช่นกัน คือ (1) ลูกขึ้นทำงานก่อนนาย คือ ให้รับสนองงานผู้บังคับบัญชาด้วยความขยันขันแข็งครมาทำงานก่อนนาย หรือผู้บังคับบัญชา อย่างน้อย ก็มาให้ทันเวลาทำงาน ไม่มาสายกว่านาย หรือสายกว่าเวลาทำงานตามปกติ (2) เลิกการทำงานที่หลังนาย คือ ทำงานด้วยความขยันขันแข็ง แม้เลิก ก็ควรเลิกที่หลังนาย หรือผู้บังคับบัญชา อย่างน้อยก็อยู่ทำงานให้เต็มเวลา ไม่หนีกลับก่อนเวลาเลิกงาน (3) ถือนาถของที่นายให้ คือ มีความซื่อสัตย์ จงรักภักดี ไม่คดโกงนาย หรือผู้บังคับบัญชา ไม่คอร์รัปชั่น ไม่เรียกร้องต้องการโดยไม่เป็นธรรม หรือเกินเหตุ (4) ทำงานให้ดีขึ้น คือ ต้องรู้จักพัฒนาคุณวุฒิ ความรู้ ความสามารถ และวิสัยทัศน์ในการทำงาน ให้ได้ผลดี มีประสิทธิภาพสูง (5) นำคุณของนายไปสรรเสริญ คือ รู้จักนำคุณความดีของเจ้านาย ผู้บังคับบัญชาไป ยกย่อง สรรเสริญ ตามความเป็นจริง ในที่และโอกาสอันสมควรกล่าวโดยย่อ ผู้บังคับบัญชา กับ ผู้ใต้บังคับบัญชา พึงปฏิบัติต่อกันดังค่านักปกครอง นักบริหารแต่โบราณ กล่าวว่า “อยู่สูงให้นอนคว่ำ อยู่ต่ำให้นอนหงาย” “อยู่สูงให้นอนคว่ำ” หมายความว่า เป็นผู้ปกครอง ผู้บังคับบัญชา หรือเป็นผู้นำคนพึงดูแลเอาใจใส่ทำนุบำรุงผู้ใต้บังคับบัญชา หรือลูกน้องด้วยดี คือด้วยความเป็นธรรม ตามหลักธรรมของพระพุทธเจ้า

3. เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ (Human Relation) ที่ดี ด้วยคุณธรรม คือพรหมวิหารธรรม และสังกตวัตถุ เป็นต้น พรหมวิหารธรรม คุณธรรมเครื่องอยู่ของผู้ใหญ่ 4 ประการ (1) เมตตา คือ ความรักปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นอยู่ดีมีสุข (2) กรุณา คือ ความสงสาร ปรารถนาให้ผู้มีทุกข์ เดือดร้อน ให้พ้นทุกข์ (3) มุทิตา คือ ความพลอยยินดี ที่ผู้อื่นได้ดี ไม่คิดอิจฉาริษยา (4) อุเบกขา คือ ความ

วางเฉย ไม่ยินดียินร้าย เมื่อผู้อื่นถึงซึ่งความวิบัติ โดยที่เราก็คงช่วยอะไรไม่ได้ ก็ต้องปล่อยวางใจของเราเองด้วยปัญญา ตามพระพุทธพจน์ว่า “สัตว์โลกเป็นไปตามกรรม” และหลักสังคหัตถุธรรม 4 ประการ คือ เป็นหลักธรรมเพื่อการสงเคราะห์ ประกอบด้วย (1) ทาน รู้จักให้ปัน สิ่งของ ของตน แก่ผู้อื่นที่ควรให้ปัน (2) ปิยวาจา รู้จักเจรจาอ่อนหวาน คือ กล่าวแต่วาจาที่สุภาพอ่อนโยน (3) อตถจริยา รู้จักประพฤติสิ่งที่ประโยชน์แก่ผู้อื่น (4) สมานัตตตา เป็นผู้มีตนเสมอ คือไม่ถือตัวเย่อหยิ่ง จองหอง อวดดี ซึ่งลักษณะของคุณธรรม 4 ประการนี้ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้อื่นไว้ได้ และยังความสมัคสมานสามัคคี ให้เกิดขึ้นระหว่างกันและกันด้วย หรือจะเรียกว่า เป็น “หลักธรรมมหาเสน่ห์” ก็ได้

4. เป็นผู้มีความคิดริเริ่ม (Initiatives) ด้วยความคิดสร้างสรรค์ (Creative) โครงการใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์สุขแก่หมู่คณะ สังคม และประเทศชาติ และวิธีการทำงานใหม่ๆ ให้การปกครองการบริหาร กิจการงานได้บังเกิดผลดี มีประสิทธิภาพสูงขึ้น

5. มีความคิดพัฒนา (Development) คือ เป็นนักพัฒนา ปรับปรุงแก้ไขสิ่งที่ล้าหลังหรือข้อบกพร่องในการทำงานให้ดีขึ้นอยู่เสมอ

6. เป็นผู้สำนึกในภาระหน้าที่ความรับผิดชอบ (Sense of Responsibilities) สูง คือ มีสำนึกในความรับผิดชอบต่อตนเอง โดยการศึกษาหาความรู้ เพิ่มพูนศักยภาพ และสำนึกในการสร้างฐานะของตน และมีสำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อส่วนรวม คือต่อครอบครัว ต่อองค์กร และหมู่คณะที่ตนรับผิดชอบอยู่ และต่อสังคมประเทศชาติ ให้เจริญสันติสุขและมั่นคง

7. มีความมั่นใจตนเอง (Self Confidence) สูง หมายถึง มีความมั่นใจโดยธรรมคือมีความมั่นใจในความรู้ ความสามารถ สติปัญญาและวิสัยทัศน์ และทั้งคุณธรรม คือความเป็นผู้มีศีลมีธรรม อันตนได้ศึกษาอบรมมาดีแล้ว มิใช่มีความมั่นใจอย่างผิดๆ ลอยๆ อย่างหลงตัวหลงตน ทั้งๆที่แท้จริงตนเองหาได้มีคุณสมบัติและคุณธรรมดีสมจริงไม่ และจักต้องรู้จักแสดงความมั่นใจ ในเวลา คิด พูด ทำ ให้เหมาะสมกับกาละ เทศะ บุคคล สถานที่ และประชุมชน ด้วย

8. เป็นผู้ประกอบด้วย “หลักธรรมาภิบาล” คือ คุณธรรมของนักปกครอง นักบริหาร ที่ดี (Good Governance) เป็นต้นว่า (1) หลักความถูกต้อง คือ มีการพิจารณาวินิจฉัยปัญหา การทำการตัดสินใจ (Decision Making) และสั่งการ (Command) ด้วยความถูกต้องตามกฎหมาย บ้านเมือง และกฎระเบียบข้อบังคับขององค์กร ที่ออกตามกฎหมาย ถูกต้องตามหลักศีลธรรมนิยม ประเพณีที่ดีของสังคม ถูกต้องตามนโยบายของผู้บังคับบัญชาหน่วยเหนือ และถูกต้องตรงประเด็นตามหลักวิชาและได้รับความพึงพอใจจากชนที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (2) หลักความเหมาะสม คือ รู้จักคิด พูด ทำ กิจการงาน และปฏิบัติงานได้เหมาะสมถูกกาละ เทศะ บุคคล สังคม และสถานการณ์ กล่าวคือ เป็นผู้ที่มีสำปฐิธรรม คือ คุณธรรมของสัตบุรุษคือคนดีมีศีลธรรม มี 7 ประการเป็นต้นว่า

(1) อัมมัญญาตา รู้จักเหตุ ได้แก่ ปัญญาารู้เหตุแห่งทางเจริญ และทางเสื่อม เป็นต้น (2) อัตถัญญาตา รู้จักผล ได้แก่ ปัญญาารู้ผล ที่เป็นมาแต่เหตุ หรือปัจจัยให้เกิดผลต่างๆ ตามที่เป็นจริง

9. หลักความบริสุทธิ์ คือ มีการวินิจฉัย สังการ กระทำกิจการงาน ด้วยความบริสุทธิ์ใจ คือ ด้วยเจตนา ความคิดอ่าน ที่บริสุทธิ์

10. หลักความยุติธรรม คือ มีการวินิจฉัย สังการ และปฏิบัติต่อผู้อยู่ใต้ปกครอง และบุคคลที่เกี่ยวข้อง ด้วยความชอบธรรม บนพื้นฐานแห่งหลักธรรม หลักการ เหตุผล และข้อมูลที่ต้องเชื่อถือได้ และตรงประเด็น และด้วยความเที่ยงธรรม คือ ไม่อคติ หรือ ลำเอียง ด้วยความหลงรัก หลงชังด้วยความกตัญญู และด้วยความหลง ไม่รู้จริง คือขาดข้อมูลที่ถูกต้องเชื่อถือได้ และสมบูรณ์ เป็นเรื่องประกอบการวินิจฉัย ตัดสินใจ ให้ความเที่ยงธรรม

การเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้บริหาร

ผู้บริหารที่ดีควรมีหลักธรรมสำหรับพัฒนาตน เพื่อเสริมสร้างคุณธรรม ได้แก่

1. ศีล คือ การสำรวมระวัง ความประพฤติปฏิบัติ ทางกาย และทางวาจา ให้เรียบร้อยดีงามไม่ประพฤติเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

2. สมถิ คือการรักษาใจให้ผ่องใสปราศจากกิเลสนิวรณ์ แล้วให้ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียว

3. ปัญญา คือ การรอบรู้กองสังขาร รอบรู้สภาวะธรรมที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขาร) และที่ไม่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (สังขาร คือพระนิพาน) และรู้แจ้งเห็นแจ้งพระอริยสัจ

4 รวมเป็นผู้มีปัญญาอันเห็นชอบรอบรู้ทางเจริญ ทางเสื่อม แห่งชีวิต ตามที่เป็นจริง

บทสรุป

ผู้บริหารเป็นหัวใจสำคัญของหน่วยงานหรือองค์การ ทุกหน่วยงานย่อมปรารถนาและให้การยอมรับนับถือผู้บริหารที่มีคุณภพนั้นก็คือ เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถมีทักษะความชำนาญงานมีประสิทธิภาพ มีวิสัยทัศน์กว้างไกล ฯลฯ แต่ที่เหนือสิ่งอื่นใดคือ ความเป็นผู้มีคุณธรรมในจิตใจ และมีจริยธรรมที่น่าเลื่อมใสศรัทธา ซึ่งคุณธรรมและจริยธรรมถือเป็นคุณสมบัติอันสำคัญที่จะเป็นส่วนเสริมให้ผู้บริหารนั้นสามารถครองตน ครองคน และครองงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ เหตุนี้ ผู้บริหารที่ขาดคุณธรรมย่อมเป็นเหตุของความเสื่อมของหน่วยงานบุคคลในหน่วยงานมักจะแตกแยกขาดขวัญและกำลังใจในการปฏิบัติงานด้านประสิทธิภาพและประสิทธิผลของหน่วยงาน

ย่อมลดลง ผู้บริหารที่มีคุณธรรมย่อมเป็นที่รักของผู้ร่วมงานเป็นที่ยอมรับของผู้ร่วมงานผู้ร่วมงานให้
ความร่วมมือ สามารถรวมพลังแห่งการยอมรับ เป็นพลังสร้างสรรค์ เพื่อพัฒนาหน่วยงานให้ก้าวหน้า
ดังนั้น หน่วยงานใดมีสมาชิกที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมจริยธรรมแล้ว หน่วยงานนั้นก็จะ
เป็นหน่วยงานที่มีคุณภาพ ประสิทธิภาพ เพราะคุณธรรมที่ดีในตัวแต่ละคนนั้น จะเป็นตัวบ่งบอกถึง
ความเป็นผู้มีคุณภาพพร้อมที่จะดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนจริยธรรมนั้นเป็นตัวบ่งบอก
ถึงความเป็นผู้ที่สามารถในการปฏิบัติที่ดีที่ถูกต้อง ทำให้เกิดผลงานที่มีคุณภาพกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้
ว่า หน่วยงานที่มีบุคลากรที่มีคุณธรรม จริยธรรม ก็คือ มีปัจจัยตัวป้อนด้านบุคลากรที่ดี และเมื่อเข้า
สู่กระบวนการก็จะได้ผู้ที่ควบคุมกระบวนการที่ดี และจะได้ผลงานออกมาที่ดีในที่สุด

เอกสารอ้างอิง

- กิริติ บุญเจือ. (2542). *จริยศาสตร์สำหรับผู้เริ่มเรียน*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนา
พานิชจำกัด.
- ชัยพร วิชชาวุธ. (2531). *แนวคิดและและการพัฒนาใหม่ในการปลูกฝังจริยธรรมในจริยธรรมศึกษา*.
กรุงเทพฯ : ม.ปพ.
- บุญมี แผ่นแก้ว. (2539). *จริยศาสตร์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ปราชญา กล้าผจญ. (2546). *คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพ*. กรุงเทพฯ : เยื่อการพิมพ์
พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ : นานมีบุคคสมบัติเคชั่น.
- ประภาศรี สีหอำไพ. (2550). *พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปวย อึ้งภากรณ์. (2545). *ทัศนะว่าด้วยการศึกษา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระเทพเวที. (2536). *การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา*, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2531). *ธรรมะกับการศึกษาของไทย*. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระบำรุง ปัญญาพโล (โพธิ์ศรี). (2555). *ปัจจัยที่มีผลต่อการปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมของ
นักศึกษา วิทยาลัยเทคโนโลยีสยาม เขตบางกอกใหม่. กรุงเทพมหานคร. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย*.
- สมผิว ชื่นตระกูล. (2536). *ความเป็นครู*. เชียงใหม่ : คณะครุศาสตร์สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ (อัด
สำเนา).

แสง จันทร์งาม. การสอนจริยธรรมในโรงเรียน. เอกสารนำเสนอในการประชุมสัมมนาจริยธรรมในสังคมปัจจุบัน.

สถาบันเทคโนโลยีแห่งเอเชีย, สำนักงานคณะกรรมการการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2542). การพัฒนาจิตพิสัยมิตีสำคัญของการพัฒนาคน. กรุงเทพฯ : พรักหวานกราฟฟิค.

ยนต์ ชุมจิต. (2546). การศึกษาและความเป็นครูไทย. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.